

PETER SLOTERDIJK
STRESSZ ÉS SZABADSÁG

DISZKRÉT SZENZÁCIÓK

PETER SLOTERDIJK

STRESSZ ÉS SZABADSÁG

FORDÍTOTTA
WEISS JÁNOS

TYPOTEX

A fordítás a következő kiadás alapján készült:

Peter Sloterdijk: *Streß und Freiheit*

© Suhrkamp Verlag Berlin 2011.

All rights reserved by and controlled through

Suhrkamp Verlag Berlin.

Hungarian translation © Weiss János, 2024

Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2024

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 493 286 4

ISSN 3004-2178

TARTALOM

I

A politikai nagytetek
mint stresszközösségek / 7

2

Lucretia forradalma,
Rousseau visszavonulása / 16

3

Stressz és szabadság / 31

4

A realitás reakciója / 44

5

Az elkötelezett szabadság
forrásáról / 57

Jegyzet / 66

Utószó

Egy antiszociológiai elmélet
alapvonalai (Weiss János) / 67

A POLITIKAI NAGYTESTEK MINT STRESSZKÖZÖSSÉGEK

Egy tiszteletreméltó régi közhely szerint a filozófia és a tudomány a csodálkozásból jöttek létre. Így már Platón is azt mondatja a maga Szókratészével, hogy a meglepődés vagy a csodálkozás a filozófia igazi kezdete.¹ Ezzel összhangban Arisztotelész így fogalmaz egy kiemelt helyen: „Az emberek [...] most is, meg régen is, a csodálkozás következtében kezdtek el filozofálni.”² Ezek a hangzatos mondatok nekem mindig is kicsit gyanúsak voltak. Közel ötven év óta foglalkozom filozófiai és tudományos irodalommal, és a különböző tu-

¹ Platón: *Theaitétosz*, 155d. „Mert hogy a filozófusjellem legfőbb vonása épp a rácsodálkozás; és a filozófia is ebből származik, nem másból [...]” Budapest, Atlantisz, 2001. 35. Ford. Bárány István.

² Arisztotelész: *Metafizika*, I, 2, 982b. Budapest, Felsőoktatási Jegy-tellátó Vállalat, 1959. 7. Ford. Halasy Nagy József.

dományos területekről számos szerzőt ismertem meg – vagy olvasmányokon, vagy személyes találkozásokon keresztül –, de talán egyetlen kivételtől eltekintve sohasem talákoztam olyan személlyel, akiről komolyan azt lehetett volna állítani, hogy szellemi munkálkodásának gyökerei a csodálkozásban rejlenek. Ellenkezőleg: inkább az a benyomásunk, mintha a megszervezett tudomány és az intézményessé szilárdult filozófia hadjáratot indított volna a rácsodálkozás ellen. A hadjárat szereplői, a tudós személyiségek régóta a befolyásolhatatlanság maszkja mögé rejtőztek – ezt pedig „ámulatrezisztenciának” is nevezhetjük. Jelenlegi tudásunk és kultúránk nagyjából és egészében a sztoicizmus *nihil admirari* beállítottságát tette magáévá. Ha az antik bölcsesség tan a befogadóba belevéste azt a szabályt, hogy már semmin se csodálkozzanak, akkor ez a maxima csak a modern korban érte el a maga célját. A 17. században Descartes az *estonnement*-t a kedély negatív affekciójának tekintette, és egy nagyon kellemetlen, nemkívánatos megzavarodásként jellemezte, amelyet azonban egy szellemi erőfeszítéssel le lehet győzni.³ Racionális kultúránk

³ René Descartes: „A lélek szenvedélyei”, 73: „A megdöbbenés meghatározása pedig: túlzott csodálkozás, amely mindenkor csakis

fejlődése ezen a ponton összhangban van egyik megalapítójával. Ha a mi korunkban valahol még fölfedezhető lenne az eredeti *thaumazein* (egy hatalmas tárgy előtt való csodálkozó megállás) valamiféle nyoma, akkor az csak valamilyen félreeső hang vagy egy laikus szava lehetne, amelyet senki sem vesz komolyan – a szakértők megrándítják vállukat, és visszatérnek a napirendhez.

Ez semmilyen diszciplínára nem igaz annyira, mint a társadalomtudományokra. Belső mércejük szerint ezek egy rácsodálkozástól mentes zóna eredményei. Ami, ha jól meggondoljuk, eléggé bizarr lelet, mert ha van valami, ami feltétlen igényt támaszt arra, hogy kiváltsa mind a laikusok csodálkozását, mind a tanultak rácsodálkozását, akkor ez a nagy politikai testek létezése. Ezeket a politikai testeket korábban népeknek neveztük, ma pedig, egy kérdéses szemantikai konvenciót követve, „társadalmaknak” hívjuk őket. E szó alatt általában a modern nemzetállamok populációját értjük, vagyis a nagy, sőt nagyon nagy politikai egységek demografikus volumenét, több milliótól egy milliárd tagig. Semmi sem annyira csodálatra méltó, mint ennek a több milliós vagy milliárdos

rossz lehet.” In uő: *A lélek szenvedélyei és más írások*. Budapest, L'Harmattan – KRE, 2012. 103. Ford. Dékány András.

összességnek a létezni tudása, a maga nemzeti kulturális burkában és sokféle tagolódásában. Mélyen meg kellene döbbernünk, látván ezeket a politikai csoportokból álló seregleteket, amelyeknek – nem tudjuk, hogyan – újra és újra sikerül ellátniuk a hozzájuk tartozókat azokkal a meggyőződésekkel, hogy ők a közös helyzetük és a közös előtörténetük alapján egymással sorsszerűen össze vannak kötve, és egy és ugyanazon társadalom tagjai. De egyúttal egy jogi közösség tagjai is, és részesei egy és ugyanazon lokális túlélési projektnek. Ezeknek az objektumoknak a csodálatossága felülmúlja az érthetlenséget, mihelyst szemeink elé idézzük, hogy a legújabb időkben a politikai nagytettek – mondjuk a 17. századtól, a nyugati liberális kultúra kezdetétől – általában olyan populációk, amelyeket egy növekvő individualizációs tendencia alakított. Individualizmusnak én azt az életformát nevezem, amely föllazítja az egyesnek a kollektívumba való beleszőttőségét; és így megkérdőjeleződik a közös ősidők óta fennálló abszolútizmusa, és ezzel együtt minden egyes ember *sui generis* részesül az abszolútum méltóságából. Semmi sem meglepőbb, mint egy olyan civilizáció fennállása, amelynek többségét az a meggyőződés hatja át, hogy a saját egzisztenciája

egy fokkal valóságosabb, mint mindaz, ami a kollektívum oldalán áll.

Én a következőkben – föllázadva a nem csodálkozó politikusok és szociológusok főáramával szemben – egy csodálkozási gyakorlatot szeretnék bemutatni; miközben igyekszem jobban megérteni a kortárs életformák mélységes csodálatosságát is. Adott egy civilizáció, amely éppen a miénk, és amely arra épül, hogy az individualisztikus populációt hatalmas politikai nagytestekben integrálja – lássuk be, ez egy reálisan létező magas fokú valószínűtlenség. Az egyszarvúak egzisztenciáját általában a mesékbe utaljuk, de a valóban létező milliófejű mesebeli állatot, a „társadalmat” magától értetődőnek vesszük. Ám azt talán már sikerült jelezni, hogy ennek a nagy képződménynek a stabilitása egyáltalán nincs előre garantálva. A társadalom tagjai a mai életformájuk fenntarthatóságát egyre inkább maguk is problematikusnak tekintik – ha nem így lenne, akkor az egyes társadalmi alrendszerek elitjei egy ideje nem a saját *modus vivendijük* tartósságáról vitatkoznának. Kétségen kívül áll, hogy a „fenntarthatóság” a jelenlegi kulturális válság centrális tünete: a felelősség hordozók beszédein keresztül úgy hat ránk, mint egy neurotikus ketyegés, amely arra

utal, hogy a mai hajtóműben megmagyarázatlan feszültségek rejlenek. Ez egy rossz közérzetre válaszol, amely létezésünket a technikai civilizációban tarthatatlanságérzéssel itatja át. Utóbbi érzés elválaszthatatlan attól a felismeréstől, hogy „társadalmunk” – hogy most ezt a gyanús fogalmat minden árnyalás nélkül alkalmazzam – egy önfenntartási stresszbe került, amely tőlünk szokatlan teljesítményeket követel meg.

Így minden okunk megvan rá, hogy felkészüljünk egy újragondolásra, tekintettel a „társadalom” nevű valódi meseállatra. Egy plauzibilis társadalomelméletet már csak a valószínűtlenül nagy testek nézeteként lehet kidolgozni, vagy ha úgy akarjuk, a hálózatot alkotó agentúrák társadalmi fizikájaként. A nagytetek elmélete egy olyan kompozíció, amely a stresszelméletből, a médiaelméletből, a hiteleméletből, a szervezetelméletből és a hálózatelméletből áll össze. Én most ebben az összefüggésben különösen a stressz-konceptió kiemelkedő jelentőségére szeretném felhívni a figyelmet. Felfogásom szerint a politikai nagytetek, amelyeket társadalmaknak nevezünk, elsődlegesen stresszintegrált erőterekként értelmezendők, pontosabban ezek önmagukat stresszszelő, permanensen előreutaló gondrendszerek.

Csak akkor és csak annyiban lehetnek tartósak, ha és amennyiben a napi és az éves témák váltakozásán keresztül sikerül fenntartaniuk a speciális nyugtalanságtónusukat. Innen nézve a nemzet egy olyan kollektívum, amely sikerrel tartja fenn a közös nyugtalanságot. Egy többé vagy kevésbé intenzív stressz-témaáramlás gondoskodik a tudatok szinkronizációjáról, ily módon biztosítva, hogy a mindenkori népesség napról napra egy önmagát regeneráló gond- és izgalmi közösségként integrálódjon. Ezért van az, hogy a modern információs médiumok nélkülözhetetlenek a nemzeti és a kontinentális stresszkommunák koherenciájának megteremtésében. Egyedül ők képesek arra, hogy a már-már széthulló kollektívumot az irritációs témák szakadatlanul áramló kínálatával, mint egy ellentétes feszültséggel, összetartsák. A médiumok funkciója a stressz-integrált sokszínű társadalmakban abban áll, hogy a kollektívumot mint olyant megidézzék és provokálják, amennyiben napról napra és óráról órára új izgalmi javaslatokat terjesztenek elé – felháborodási javaslatokat, irigykedési javaslatokat, gőgösségi javaslatokat. Ez a kínálat elsősorban a szentimentalitáshoz, a szorongási készséghez és a társadalom tagjainak indiszkréciójához fordul.

A recipienseknek nap mint nap ebből kell választaniuk. A nemzet egy mindennapi népszavazás, de a szavazás nem az alkotmányra vagy a gondok prioritására vonatkozik. Amennyiben a tagok a szinkronizgalmak fölkinált lehetőségei közül választanak, reprodukálják az állandó idegességben lebegő nagycsoportokat, a közösségiség éterét, amely nélkül (az extenzív területállamokban) nem jöhetne létre társadalmi összetartás – vagy annak legalábbis a látszata. Az biztosnak tűnik, hogy minden társadalmi rendszernek szüksége van egy bázisra, amely tartalmazza az intézményeket, a szervezeteket, a közlekedési eszközöket; amely gondoskodik a javak termeléséről és cseréről, valamint a szolgáltatásokról. A társadalmi összetartás aktualizálása csak egy krónikusan-szimbolikusan létrehozott tematikus stresszen keresztül lehetséges. Minél nagyobb a kollektívum, annál erősebbeknek kell lenniük azoknak a stresszerőknek, amelyek szembehelyezkednek az összerendezhetetlen kollektívumnak egy *patchwork*ké való szétesésével, mely már csak befelé forduló klánokból és enklávékából állna. Ha egy kollektívum még egészen a fehér izzásig fel tud háborodni azon, hogy megszünteti önmagát, akkor kiállta a maga vitalitástesztjét. Azt teszi,

amit az egészséges kollektívumok a legjobban tudnak, felháborodik, és ezáltal bizonyítja azt, amit bizonyítani kell, hogy tudniillik a stressz-áramlás egy optimumhoz vezet. És eközben az a kérdés, hogy a kollektívumnak mono- vagy multikulturálisan kell-e fölépülnie, már hosszú idők óta nem játszik érdemleges szerepet.